

„AMINTIRILE STUDENTULUI ȘPILER” – O VERITABILĂ SURSĂ ISTORICĂ

Dr. Ion XENOFONTOV

E-mail: ionx2005@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5993-1235>

Universitatea de Stat din Moldova

În anul 2020 la Chișinău a fost editat volumul de memorii ale cunoscutului publicist, poet și traducător Boris Marian. Titlul lucrării este unul incitant: *Штрафная зона: воспоминания блатного студента* (Careul de pedeapsă: amintirile unui student șpiler). Or, autorul de mai mult timp intenționa să scrie o carte despre propria viață, marcată într-un mod deosebit de evenimentele istorice ale epocii.

Boris Marian s-a născut la 27 septembrie 1934/sau 1936¹, în satul Mălăiești, raionul Grigoriopol, RASS Moldovenească, pe atunci parte componentă a RSS Ucrainene, situat la 500 de metri distanță de hotarul Uniunii Sovietice și cel al României întregite. Este membru al Uniunilor Scriitorilor din Republica Moldova, Ucraina și Federația Rusă. Are lucrări publicate în limbile română, rusă, ucraineană și maghiară. A fost redactor-șef al oficiosului «Независимая Молдова», director general al Agenției de Presă „Moldpress”, redactor-șef al revistei „Moldova”. Este decorat cu „Ordinul Republicii” și Ordinul Revoluției Maghiare din anul 1956 (Ungaria). Cea din urmă distincție i-a fost decernată în 1996, simbolizând un moment de o semnificație deosebită în traseul vieții și al activității sale.

Or, volumul de memorii reprezintă o narațiune documentară despre disidența sovietică în contextul epocii hrușcioviste (1956–1963), a cărei reprezentant se consideră Boris Marian. Suportul documentar al lucrării îl constituie notițele de jurnal, corespondența cu rudele, memoria provocată, sursele istorice oficiale etc. Acestea i-au permis să reconstituie în mod adecvat faptele și evenimentele, fixând, totodată, suflul epocii, „felul de gândire din perioada respectivă”.

Porecla de „student șpiler” sau șmecher i s-a dat în lagărul de concentrare de la Dubravlaga (sătucul Leplei, RASS Mordovă), unul dintre cele mai acerbe din cadrul Uniunii Sovietice, unde își ispășea pedeapsa Boris Marian, fiind condamnat din motive politice pe un termen de 5 ani pe când era student în anul IV al Facultății de Jurnalistică a Universității de Stat „I. Șevcenko” din Kiev.

¹<https://www.moldpres.md/news/2016/09/27/16007647>

Борис МАРИАН. *Штрафная зона: воспоминания блатного студента*. Кишинэу, Б.И. („Типография Централă”), 2020, 503 p.

Universitatea de Stat din Kiev a fost construită în anii 1837–1843, fiind o carte de vizită a arhitecturii kievene. Clădirea cu patru etaje avea o lungime de 125 m, scări de marmură, săli de studii cu o acustică perfectă, aidoma amfiteatrelor grecești și romane. Culoarea roșie a clădirii nu a fost modificată timp de 150 de ani, localnicii numind-o „Casa roșie”. Se spune că țarul Alexandru al II-lea, mândros pe revoltele studențești inspirate de ideile revoluționare, în semn de amenințare cu represii, a dispus înlocuirea culorii galbene a pereților universității cu cea roșie, percepută în perioada sovietică ca o aluzie la spiritul rebel al studenților din diferite timpuri.

Raportul istoric, antistalinist, al lui Hrușciov la Congresul al XX-lea din februarie 1956 a perturbat societatea sovietică și i-a marcat profund pe studenți. Conștientizând seismul masiv din interiorul statului, dar și din cadrul lagărului socialist, N. Hrușciov provoacă acțiuni de represiune. Revoluția din Ungaria (considerată de sovietici *contrarevoluție*), declanșată la 23 octombrie 1956, în urma unei revolte studențești, a fost înăbușită de Armata Sovietică. La tradiționalele demonstrații din 7 noiembrie 1956, organizate în marile orașe sovietice, grupuri de tineri

scandau „Jos mâinile de pe Ungaria!”, „Trăiască Rusia Liberă!”.

S-a creat o situație paradoxală. După condamnarea abuzurilor staliniste și reabilitarea prizonierilor politici anunțate de Hrușciiov în anii 1954–1956, a pornit un nou val, cel al detențiilor politice din *epoca lui Hrușciiov*. Acest val era constituit din elevi, studenți, profesori universitari, militari, muncitori, naționaliști din republicile sovietice care contestau regimul totalitar.

Pe valul unei libertăți iluzorii, Boris Marian s-a pronunțat deschis pentru susținerea protestatarilor din Budapesta, intrând, astfel, în vizorul serviciilor speciale. Gazeta de perete a Facultății de Jurnalistică a Universității de Stat din Kiev, la care colabora, avea un conținut antisovietic, fiind citită nu doar în cadrul instituției, ci și în afara acesteia. Conducătorul organizației de partid de la facultate, Karnauh, „în virtutea obligației sale de comunist”, i-a sustras lui Boris Marian însemnările zilnice și un caiet gros cu poezii, considerate „fără valoare și dușmănoase”, pe care le-a transmis serviciilor de securitate. Au urmat tentativele de excludere a lui B. Marian din organizația komso-molistă „Pentru agitație antisovietică și propagandă, elaborarea literaturii antisovietice”.

Mai exact, pedeapsa i-a fost aplicată lui B. Marian pentru susținerea publică a Revoluției Maghiare din anul 1956 și elaborarea „Programului-minim” de transformare a sistemului politic și economic sovietic. Acest „Program-minim” era constituit din 22 de puncte și viza reforme radicale în societatea sovietică, în mod special din perspectivă ideologică: lichidarea privilegiilor de care beneficia nomenclatura comunistă, includerea birocrăției sovietice sub incidența Codului Penal, reorganizarea komosomolului, extinderea și consolidarea suveranității republicilor sovietice, acordarea unei autonomii depline universităților etc. „Programul” a constituit obiectul învinuirii autorului pentru „agitație antisovietică și propagandă, elaborarea literaturii antisovietice și a altor materiale cu conținut similar”. S-a solicitat excluderea studentului recalcitrant din universitate „pentru subminarea încrederii în politica Partidului Comunist și compromiterea demurii de student al unei facultăți de partid”. A urmat excluderea din komsomol și din universitate a celui „care a discreditat onoarea studentului sovietic”.

Încercarea de corecție în cadrul unui detașament de komsomoliști în Kazahstan a suferit eșec. La 12 ianuarie 1957, B. Marian a fost perchiționat în căminul studentesc, toate lucrurile, notițele, caietele fiindu-i minuțios inventariate. A existat o solidaritate a tinerilor studiosi în contextul în care se știa că Boris Marian este deja în vizorul autorităților, camarazii-studenți

pregătindu-i o pufoaică călduroasă, șosete de lână confecționate manual, un pulover, toate aranjate cu mare grijă în rucsac. La ora 2:00 noaptea, B. Marian a fost escortat, într-un automobil „Volga”, „asemenea unui președinte de stat”, până la închisoarea internă a KGB-ului al RSS Ucrainene, „în lumea paralelă”.

Este evocată tentativa anchetatorului de a-l înrola pe studentul rebel B. Marian în structurile secrete sovietice. Se descrie viața din penitenciar, metodele de tortură, instigare și provocare ce se aplicau. Deținuții pe criterii politice erau numiți „fasciști”. Se vorbește și despre deținuții arestați pe baza criteriilor religioase (Martorii lui Iehova, Adventiști). Reprezentanții administrației închisorii (numiți, «mycop» [din limba rusă, „gunoi”]) le confiscau deținuților crucile, icoanele, cărțile de rugăciuni. Iar persoanele care nu se subordonau rigorilor stabilite în interiorul penitenciarului erau aspru pedepsite.

În cazul lui Boris Marian, acesta menținea legătura cu viața din afara zidurilor închisorii prin intermediul Ludmiley, o învățătoare din Simferopol pe care o cunoscuse în timpul muncilor agricole din perioada studenției, cu care a avut o corespondență bogată, estimată la circa 260 de răvașe. Ludmila îi transmitea cărți, ceai, cafea, ceea ce-i asigura fostului student o imagine de privilegiat în zona închisă.

Corespondența era cenzurată, cu excepția aspectelor ce țineau de viața sentimentală. Sub vizor intrau, în primul rând, „gândirea nestandardă referitoare la puterea sovietică”.

În penitenciar, de un statut privilegiat beneficiau „romaniștii”, după cum erau numiți filologii, scriitorii, jurnaliștii, actorii, care și în detenție găseau putere și posibilități de a evolua spiritual. Ei prestau servicii „intellectuale” pentru angajații închisorii, mulți dintre aceștia fiind studenți la secțiile fără frecvență ale universităților, inclusiv la Moscova. Deținuții le pregăteau conspecte, le acordau consultații profesioniste la diverse obiecte, evident, contra cost: ceai, țigări, slănină etc.

În penitenciar, B. Marian a comunicat cu reprezentanții mișcării de rezistență antisovietică: așa-numiții *banderoviști*, locuitori din regiunea carpatică ucraineană, cu „frăția silvică” din republicile baltice. Deținuții politici persiflau pe seama Uniunii Sovietice, numind-o „Marele careu de pedeapsă” (prin asocieră cu terminologia sportivă – „careul de pedeapsă” de pe terenul de fotbal), în sens de zonă restricționată, de control, în care funcționează alte reguli decât cele comune.

Se relatează despre revoltele din închisoare, dar și din diferite regiuni ale URSS. Forțele de securitate utilizau elementele recidiviste (*cățelele*, potrivit terminologiei din închisoare) pentru a înăbuși revoltele,

după care executanții erau asasinați pentru a nimici martorii evenimentelor. Ierarhia din penitenciar era constituită în perimetrul unor relații neregulate: *cățea-activist*, turnător, planificator ș.a.

Cunoașterea „etichetei” și „regulilor” de comportament era una esențială pentru supraviețuire. Având în vedere faptul că „bazinul de recrutare” în penitenciar era format din tineri, autorul conchide că „ar fi necesară o anumită pregătire a tinerilor pentru închisoare”, întrucât din cauza naivității și corectitudinii lor, mulți nimereau în plasa provocărilor, deseori fiindu-le majorat termenul de executare a pedepsei, iar cazurile de sinucidere nu erau solitare.

Cartea poate fi considerată un autentic „manual” de argou de pușcăriași, făcându-se trimitere la un limbaj trivial, instituind un univers compensatoriu al libertății, dar și un zid împotriva lumii *celorlalți*. Controlarele frecvente drept reacție la reclamațiile deținuților erau însoțite de expresia „Legea este taigaua, anchetatorul – ursul”. Administrația era ironizată că „știe totul”, deoarece „citește ziare”. Referitor la atmosfera generală din „careul de pedeapsă” se spune că „acela care nu a fost acolo, acela va ajunge, iar cine a fost, niciodată nu va uita”. Informațiile false, neverificate erau calificate ca OBS². Cel mai răspândit zvon nou era cel despre o posibilă amnistiere (de obicei, aceasta se anunța în contextul unor sărbători de sorginte sovietică). Cartea include un amalgam de bancuri din lumea deținuților, care deseori nu pot fi înțelese de cititorul neavizat.

Deținuții cunoșteau conținutul romanului lui Boris Pasternak «Доктор Живаго», scris în perioada 1945–1955 și publicat în occident, escaladând cenzura sovietică. În penitenciar era răspândită revista „Turnul de veghe” (ajunsă în URSS prin intermediul României) a confesiunii (numită de sovietici sectă) „Martorii lui Iehova”. De altfel, reprezentanții acestei organizații religioase erau cel mai bine aprovizionați din punct de vedere material în penitenciarele sovietice.

Boris Marian evocă un șir de figuri, oameni speciali, cum ar fi Volodea Ukurov, cu mușchi de oțel, fost student la școala militară, pasionat de istoria politică a Rusiei, istoria închisorilor și a lagărelor sovietice. Un personaj colorat era Ciurma (Iurii Gheorghii), un bărbat înalt, slab și fără dinți, un antisovietic convins, fost adept al generalului Vlasov³, promonarhist. Mama acestuia a lucrat ca femeie de serviciu la Casa Ipatiev

²Одна баба сказала (*rus.*) – o babă a spus.

³Andrei Vlasov (1901–1946), general sovietic care a colaborat cu Germania nazistă în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

din Ekaterinburg (Sverdlovsk) și cunoștea detalii despre asasinarea în iulie 1918 a familiei imperiale. Ciurma, în vârstă de 37 de ani, a încercat să evadeze, fiind ucis la hotarul turco-sovietic.

Este prezentat cazul locotenentului Radu Dulcescu din Bucovina anexată de URSS, patriot român, cel care a fost angajat de siguranța română și serviciile secrete sovietice pentru a-l spiona pe regele Mihai.

Pentru B. Marian fiecare om este o carte vie, fiecare destin o lecție de istorie. Pentru cititor memoriile sale reprezintă o sursă inedită de cunoaștere a unor realități sovietice, a fenomenului și sistemului de detenție sovietic în care condiția libertății umane a fost pusă la zid.

După eliberarea din închisoare, în ianuarie 1962, B. Marian o perioadă de timp nu a putut să se angajeze la niciun serviciu. Într-un final, reușește să facă studii la Institutul de Literatură „M. Gorki” din Moscova. Admiterea la această instituție era cât pe ce să fie compromisă din cauza trecutului său politic, Boris Marian fiind considerat „element social intrus”. Dacă anterior la angajare i se solicita diploma de studii, atunci după ce a obținut-o nimeni deja nu-i mai solicita documentul în cauză. Ulterior, autorul cărții a deținut funcții administrative în mass-media de la Chișinău.

Poezia scrisă de B. Marian în detenție este o mostră de „folclor” al deținuților, talentul poetic fiind considerat unul elitist în penitenciare. În 2011, B. Marian a publicat lucrarea *Firul Ariadnei mele*, în care a inclus versurile sale și ale camarazilor săi din închisoare.

Experiența din închisoare se rezumă la sintagma „camaraderia deținuților” (cei care se desolidarizau de comunitatea deținuților erau etichetați de condamnați drept *cățele*, *canalii*, *surzii*), deopotrivă fiind amintită și formula „camaraderia studențească”. Din perspectiva clasificării valorilor de deținuți politici sovietici, B. Marian consideră că poate fi inclus în valul *antișaize-ciștilor*, aflați în desuetudinea istoriei. Una dintre ideile esențiale ale cărții este că deținuții sovietici au cunoscut libertatea într-o măsură mai mare decât cetățenii aflați în libertate, în acel „mare careu de pedeapsă”, adevărata libertate fiind cea a gândirii și spiritului. Experiența acumulată i-a permis să se regăsească pe sine însăși (ceea ce afirmam și latini: *nosce te ipsum*), să-și identifice itinerarul vieții și ora sa astrală. Cartea jurnalistului Boris Marian constituie un autentic izvor de cunoaștere a realităților sovietice prin prisma unui student nonconformist, originar din RSS Moldovenească.